

Lajtha Lászlóra emlékezünk

Századunk első évtizedei óta nyilvánvaló, hogy „a magyar népzene ismerete a magyar zeneszerző számára sokkalta fontosabb és gyümölcsözőbb, mint például a németeknek, olaszoknak, franciáknak a magáé”. Kodály azzal érvelt, hogy a „régii kulturális hagyománnyal bíró országokban a népzene szubsztanciális lényege régesrég átszarmazott a magasabb művészet nagy műveibe. A nagy művészek a népi erő hatalmas gyűjtőmedencéi. Bach a német népzene olyan kondenzációja, amilyennel egyetlen más nemzet sem rendelkezik. A német zenésznövendéknek, aki magába élte a maga Bachját, talán nem kell annyira törődnie a népi énekkel. Nálunk nem így áll a dolog. A mi egyetlen hagyományunk a népi zene. Ez természetesen nem pótolja minékünk Bachot. Ezzel szemben még előttünk áll a lehetőség, hogy ez a zene valaha a mi számunkra is egy nagy alkotó jelenséggé fog sűrűsödni”.

Bartók és Kodály voltak az első nagy felismerők, zenei anyanyelvünk tudományos igényű kutatói és rendszerezői, akik művészetükben magas szinten egyesítették magyarságukat a legnemesebb európai hagyományokkal. S

a következő nemzedék legjobbjai már tudták, hogy ha nem akarnak idegen muzsika utánérzői lenni, akkor *Palestrina* motettái, *Bach* fűgái, *Beethoven* szonátái, *Verdi* és *Wagner* operái, *Strauss Richard* és *Debussy* hangszerelési művészete mellett a magyar népdalkincset is tanulmányozniuk kell.

Ma már gazdag anyag áll rendelkezésére annak, aki a magyar népzeneét akarja megismerni: tudományos és népszerűsítő kiadványok sorozata, különböző gyűjtemények stb. A Kodályt és Bartókot követő első nemzedékeknek azonban még folytatniok kellett az úttörők gyűjtőmunkáját is, s alig volt számottevő muzikus, aki rövidebb-hosszabb ideig ne lett volna népdalgyűjtő is. A népzene megismerése együtt járt a nép életének, szokásainak, otthonának megismerésével, s tudjuk, hogy szebben, igazabban szól a népdal ott, ahol éppen születik: a magyar falvakban. A népzene nek ez a környezetadta varázsa az, amely ott él nagy alkotóink műveiben akkor is, ha éppen nem népi dallamokat dolgoznak fel. A népdalgyűjtés élménye maradandó

nyomott hagyott minden muzsikus életében, aki szívvel-lélekkel vett benne részt. De talán *Lajtha László* volt az egyetlen, aki élni sem tudott gyűjtőmunka nélkül. Talán ő volt az egyetlen, aki ifjúkorától szinte halála napjáig fáradhatatlanul járta a magyar falvakat, s hallgatta azokat az énekcseket, akik legjobban emlékeztek őseik nótáira, s jótiszta azokat a muzsikusokat, akik hangszerükön őrizték meg az elmúlt idők táncainak dallamait. S a megtalált melódiákat a múzeumban vagy odahaza százszor is végighallgatta, hogy minél hitelesebben öntse kottafejekbe a magyar néphagyomány zenei emlékeit.

Lajtha László 1892. június 30-án született Budapesten, ő azonban erdélyinek tartotta magát. Félig tréfásan, sajnálkozva emlegette, hogy édesanyja csak szülői utazott fel a fővárosba. Bár kora gyermekségétől kezdve zongorázott és komponálgatót, szülei mégis elleneztek, hogy zenei pályát válasszon. Amikor ennek ellenére beiratkozott a Zeneakadémiára, apja nem adott neki pénzt tandíjra. Zongorát *Szendy Arpádnál*, zeneszerzést *Herzfeld Viktornál* tanult. Zenei tanulmányaival párhuzamosan egyetemre is járt, s közgazdaságtanból doktorátust szerzett. Tehetős szülei (apja gyáros volt) lehetővé tették, hogy külföldön is tökéletesítse tudását, Lipcsében, Genfben, majd Párizsban volt tanulmányúton. Mint *Vincent d'Indy* növendéke kapcsolódott be a francia zenei életbe. Első darabjai is Párizsban jelentek meg, s műveinek többségét a francia Leduc-cég adta ki.

1913-ban a Magyar Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményének őre lett, majd a Néprajzi Múzeum népzenei osztályán dolgozott. Bartók ösztönzésére már a tizes évek elején kezdett népdalokat gyűjteni, első feljegyzései Erdélyből valók. Az első világháború végig a fronton töltötte. Visszatérése után megnősült, felesége *Hollós Rózsi*ka orvostanhallgató lett. Házasságukból két fiúgyermek született.

Lajthát 1919-ben a Nemzeti Zenede tanárává nevezték ki. Mint tanár önmagával és másokkal szemben is rendkívül igényes volt, sokat, s magas szintű követelt tanítványaitól. Nemcsak a tehetséget, hanem a tehetségéből eredő odaadást is megkivánta. Egyik legkiválóbb tanítványa *Ferencsik János*, később hálás szívvel emlékezett meg mesteréről, aki mindenféle kódsítés nélkül, a mesterség, a szakmai tudás becsülésére, szeretetére nevelte őket.

Néhány évig a Goudimel-kórus karnagyaként tevékenykedett. A két világháború között tagja volt a Népszövetség néprajzi bizottságának, a népzeneiroda igazgatójaként szerkesztette a Szellemi Együttműködés Intézetének folklór-bibliográfiát kiadványát. Zeneszerzői hírért az 1929-ben kapott Coolidge-díj alapozta meg, melyet III. vonósnyegyesével nyert el. A felszabadulás után a Nemzeti Zenede igazgatója lett, de egy ideig igazgatója volt a Magyar Rádiónak és a Néprajzi Múzeumnak is. 1947—1948-ban részt vett a Nemzetközi Népzenei Tanács alapításában, melynek elnökségi tagja lett. 1951-ben zenetudományi munkássága elismeréseként *Kossuth-díjjal* tüntették ki. A francia Művészeti Akadémia 1956-ban, a román *Enescu* utódjaként, levelező tagjává választotta. *Lajtha* volt e területben az első magyar művész.

Zenetudományi munkássága sokoldalú érdeklődését tükrözi. „Hivataltól” hangszertörténeti kérdésekről írta első tanulmányait: a tárogatóról, két régi lantról, magyar hangszerábrázolásokról, majd a tekerőről. Elsőként ismertette a külfölddel népi játékaikat és táncainkat. *Mo'nár Imrével* közösen *Játékország* címen kiadták gyermekjáték-gyűjtésüket és feldolgozásukat. Az 1930—1931-es Zenei Lexikon, „népdalgyűjtés” cikkében már a lejegyzés problémakörét is tárgyalta. A Magyar Néprajz c. négykötetes műben, *Gönyei Sándorral* elkészítette a magyar néptáncok első tudományos igényű összefoglalását. Egyik kezdeményezője és mozgatója az első magyar népzenei hanglemezsorozatoknak, melynek tudományos értéke felbecsülhetetlen. A felvételek a harmincas évek végén a Magyar Rádió stúdiójában készültek, s a baratóki dialektusterületek sorrendjében több mint száz lemezen mutatták be népdal-kincsünket s népi hangszereink dallamvilágát.

Az ötvenes évektől kezdve leginkább a hangszeres együttesek muzsikája érdekelte gyűjtéseiben is, lejegyzéseiben is. A Népzenei monográfiák szép kötetekben sorra táruznak fel előttünk Erdély, majd a Dunántúl legszebb, legértékesebb dallamai, tánczenéi, hiteles, részletező kottaképekben. Az első kötet a *Szépkenyerű szentmártoni gyűjtés* még csupa egyszerű dallamot tartalmaz, énekest is, hangszereset is. Szépkenyerűszentmárton Kolozsvártól északra fekvő falu, lakói magyarok és románok. *Lajthát* a gyűjtés idejében (1941—1943-ban) az a probléma foglalkoztatta, melyik nép mikor és hogyan használja a népzenei, egymásét is. Bartók kutatásai bizonyos mértékben elhatárolták az erdélyi népzeneben, hogy mi a magyar, s mi a román. Vajon a nép hogyan teszi? Amint sejthető, csak érdekes adalékokat kapott eredményül. Az énekes zenében ott az elválasztó szöveg (persze az sem teljesen), de

mi van a tánczenében? A faluban háromféle bált rendeztek, az egyikre csak a magyarok, a másikra csak a románok mentek el, a harmadikra vegyesen, mindkét nép fiataljai. A cigányok szerint ugyanarra a dallamra magyarok is, románok is táncoltak. Lajtha azonban azt is tapasztalta, hogy a közös táncmulatságon bizonyos dallamokra csak a magyarok, másokra csak a románok táncoltak. Igen ám, de néhány kilométerrel odább, egy másik vegyes lakosságú faluban ellenkezőleg vélekedtek. Van Lajtha gyűjtésében olyan táncdallam, melyet Erdély különböző vidékein is ismernek, s hol „ardeleana”, hol „erdélyes” a neve, másutt magyar „szukáta”-nak, ismét másutt „román verbunkos”-nak nevezték.

A széki kötet az első partitúraszerű népzenei lejegyzés a szakirodalomban. E hihetetlenül fárasztó és idegkimerítő munkához Lajtha a következőket fűzte: „Akármennyire is iparkodtam, hogy pontos legyek és minden részletet leköttázzak, kiderült, hogy nemcsak a lejegyzőn áll minden. A felvétel minőségén túl, nagy szerepe van külön a lejegyzés céljából készült gramafonnak is. Ha jobb, tökéletesebb a gép — az ember többet hall ki —, többet ír le bizonyossággal.” A legnehezebb lejegyzési feladatot a kőröspataki banda játéka kozta. A négytagú együttes (hegedűs, brácsás, cimbalmos és bőgős) játékan fellelkessedve, Lajtha tanulmányt írt „egy hamis zenekar” címmel. Nagy különbség van a népi zenekarok hamissága és Mozart „Dorfmusikant”-jai között. A Mozart kigúnyolta falusi muzsikuskok rossz zenészek, mert hamisan játszószák le köttázott szólamukat. A kőröspataki banda tagjai külön-külön tisztán játszanak ugyan, de együtt igen hamisak. A cimbalmos és a bőgős bizonyos hagyományozott formákat, fordulatokat improvizál, s ezek néha, amúgy bartókosan vagy Sztravszkij-módon ütőznek.

Tánczenei gyűjtése közben Lajtha a magyar parasztember hallásáról is figyelemre méltó észrevételeket tett. A dallamokat biztosan érzik, bele-beleszólnak, ha más képp tudnak valami melódiát. Az öregek azt is megkívánják, hogy cifrázva játszószák a primás. A kíséretet csak a ritmus és a tempó szempontjából bírálják, a harmoniákat alig hallják.

A II. világháború után hosszú időre megszűnt az erdélyi gyűjtések lehetősége. Lajtha ekkor olyan cigánybandákat, prímásokat keresett, akik leghívebben őrizték meg a korai verbunk vagy az annál régibb tánczenei hagyományokat. Felvételeket készített a balassagyarmati, hajdusági, kőszegi, szombathelyi stb. bandákról, de a Népzenei Monográfiák negyedik kötetébe egy kiváló cimbalmos, a soproni Tendi Pál darabjait gyűjtötte össze. Az eredetileg hegedűn vagy klarinéton fogant dallamokat Tendi Pál magas fokú technikai és improvizáló készséggel adta elő cimbalmán.

A népzenei monográfiáknak van egy vaskos kötete, melyek ún. virrasztó énekeket tartalmaznak Sopron megyéből. Ezt a gyűjtést folytatta Lajtha 1963 februárjában a Vas megyei Bucsú községben. Utolsó népzenei feljegyzése egy régi virrasztóének volt: „Az igaz hitben végig megmaradjunk”. Hazaérkezése után két nappal hirtelen tört rá a halál. Rendezgette anyagát, majd fáradtnak érezve magát, ledőlt, s már nem volt ereje többé felkelni. Hite: a magyar népzene szeretete volt, s ez igaz hitben végig megmaradt.

Végezetül emlékezzünk meg zenei alkotótevékenységéről is. Első műveiben ultramodern expresszionista volt, de a húszas évektől kezdve már a klasszikus leszűrődés jegyében komponált. Népzene kutató volta ellenére, alig van népdalfeldolgozása, zenéjének szövete mégis magyarosnak hangzik. Invenciója feltűnően dallamos, könnyed; gazdag színekkel, franciás hatás érződik. Az ötvenes években írt szimfóniai és vonósnégyesei a legjobb magyar hangszeres művek közé tartoznak. *Romain Rolland* a következő szavakkal köszönte meg Lajthának a neki ajándékozott kompozíciót: „Erzem a munka eredetiségét és annak a léleknek az emelkedettségét is, amely létrehozta”. Zeneművészeink ritkán játsszák alkotásait, pedig, aki meghallgatja IX. szimfóniáját (mely magyar lemezen is megvan), úgy érzi, mint legtöbb főiskolás tanítványom: „olyan, mintha a Concerto folytatása lenne”. Életében, népzenei tevékenységében s alkotóművészetében is méltó követője volt példaképének, Bartóknak.

Avasi Béla

